

نقش مهارت های کلامی در تحکیم خانواده

مریم رضالو*

چکیده

در زندگی انسان هیچ رفتار ارتباطی به اندازه ارتباط کلامی وسعت و تأثیر ندارد و هیچ پدیده ارتباطی این قدر با زندگی انسان عجین نیست. محبوب‌ترین بنا نزد خدا در اسلام، بنای خانواده است. این بنای مقدس جایگاه مهر و محبت، پایگاه انس و مودت و کانون اصلی تکوین شخصیت انسان است. در فرهنگ اسلام خانواده وسیله تکامل و آرامش روحی و روانی انسان است. برای حفظ و حراست آن از سوی شارع مقدس اوامر و نواهی صادر شده است. در آموزه‌های دینی از ازدواج با افرادی که دارای سوء خلق هستند نهی شده است که شاید از دلایل آن تزلزل ارکان خانواده و عدم استحکام آن و اثر منفی تربیتی در نسل آینده باشد. منظور از اخلاق نیک صفات و خلق و خویهای پسندیده در نظر عقل و شرع است. با توجه به اینکه در اسلام از دین و اخلاق به عنوان دو ملاک مهم یاد شده است می‌توان گفت سایر ملاک‌ها در رتبه بعد است و نیز به اهمیت اخلاق -در ابعاد گوناگون آن- بیشتر توجه کرد. یکی از نمودهای خوش خلقی داشتن زبان خوش و خوش گفتاری است که باعث ارتباطات مهربانانه می‌شود و از حیث تربیت کودک نیز نقش موثری ایفا می‌کند.

در این نوشتار به بررسی اجمالی تأثیر ارتباط کلامی در استحکام خانواده پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: بنیان خانواده، مهارت کلامی، تحکیم خانواده، همدلی

* دانش آموخته سطح دو حوزه علمیه زینبه (س)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۶/۲۶

مقدمه

خانواده به یکی از نهادهای بنیادی و سازنده اجتماعات بشری است و نقش بسزایی در رشد و تربیت افراد جامعه و توسعه و تقویت ارزش های والای انسانی دارد. گرچه امروزه در جوامعی که به سمت صنعتی شدن در حرکت هستند تحولات عمیقی در آن رخ داده است. در جوامع صنعتی زندگی به صورت مکانیکی و ماشینی تبدیل گردیده و به دلیل گوناگونی در سلیقه ها، ارزش ها و اختلاف نظر ها، روابط اعضای خانواده روز به روز مادی تر و خشک تر گردیده و عواطف انسانی کم رنگ تر شده است و خانواده ها از حالت سنتی به خانواده های هسته ای و کوچک تبدیل گردیده است.

امروزه پیشرفت تمدن با پیچیدگی هایی روز افزایش تمام جنبه های زندگی بشری و از جمله زندگی زناشویی را تحت تاثیر قرار داده است. اما با تمام این تغییرات خانواده همچنان هسته اولیه اجتماع به شمار می رود و حفظ کیان آن از ضروریات است. در برخورد با هر نوع پیچیدگی در زندگی مستلزم مهارت و تخصص است. به طور قطع مهارت کلیدی در تمام روابط از جمله روابط زندگی مشترک همان "گفتگو" است. کلام هم وسیله ای برای برقراری ارتباط است و هم وسیله ای برای تحکیم آن و در اصل نحوه صحبت کردن دو زوج بهترین شاخص برای سلامتی رابطه آن دو است. اگر تفاهم بین اعضای خانواده حاکم شود قطعاً مجال مناسبی برای ایجاد گفتگو خانوادگی فراهم خواهد شد. وجود اشتراک و اهداف مشترک بین اعضای خانواده می تواند بهانه هایی ایجاد تفاهم و گفتگو را فراهم کند.

متأسفانه امروز به دلیل فقدان اهداف مشترک بیت اعضای خانواده و عدم انتقال مسائل فرهنگی از نسل قبل به نسل بعدی گفتگو بین اعضای خانواده کم رنگ شده است. کاهش ارتباط بین فردی در بین اعضای خانواده باعث کاهش گفتگو بین آنان می شود. البته در عصر جدید رسانه های اجتماعی باعث شده است که ارتباط کلامی بین اعضای خانواده کمتر شود.

والدین با وارد کردن کودکان در پس گفتگوهای خانواده می توانند آن ها را با برقراری درست ارتباط در آینده آشنا کنند. گفتگو بین اعضای خانواده باعث انتقال تجربه و فرهنگ بومی به فرزندان و افزایش فضای عاطفی و انرژی جهت در بین آن ها می شود. فضای صمیمی بین اعضا حس پشتیبانی و حمایت از یکدیگر در خانواده را تقویت می کند به گونه ای که آنها خود را تنها حس نمی کنند. در خانواده ها روح جمعی حاکم می شود و باعث افزایش قوت قلب، روحیه گفتگو و ارتباط با اجتماع می شود.

انسان موجودی اجتماعی است، همین امر لزوم داشتن مهارت های ارتباطی را مشخص تر می کند. مهارت های ارتباطی به طور کلی شامل دو نوع مهارت کلامی و غیر کلامی می شوند. وجود این مهارت ها در روابط بین فردی، کاری، تحصیلی و مکاتباتی بسیار ضروری هستند. مهارت های ارتباطی قابل یادگیری و تقویت بوده و می توان با تمرین و آموزش آن ها را در خود تقویت کرد. اما همین ارتباطات گاهی سبب آسیب می شوند، پس باید درک عمیقی از فرآیند ارتباطات برای موفقیت در جنبه های مختلف زندگی داشته باشید. عدم برقراری ارتباط موثر با دیگران می تواند به دلایل مختلفی چون عدم اعتماد به نفس و یا مشکلات دوران کودکی رخ دهد.

اسلام به عنوان یک مکتب انسان ساز، بیشترین عنایت را به تکریم، تنزیه و تعالی خانواده دارد و این نهاد مقدس را کانون تربیت و مهد مودت و رحمت می شمرد و سعادت و شقاوت جامعه انسانی را منوط به صلاح و فساد این بنا می داند و هدف از تشکیل خانواده را تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان از جمله دستیابی به سکون و آرامش برمی شمارد.

«ازدواج» یکی از مهم ترین حوادثی است که در زندگی هر آدمی رخ می دهد و به قدمت تاریخ و حتی ماقبل آن است. ازدواج در کنار تولد و مرگ، یکی از سه حادثه مهم زندگی است که در میان این سه، تنها وقوع ازدواج است که در آن امکان انتخاب وجود دارد. انسان ها می توانند تصمیم بگیرند با چه کسی و چه موقع ازدواج کنند و بنابراین، پدیده ازدواج در زندگی انسان نقش اصلی ایفا می کند. این رویداد معمولاً در زمان ها و مکان های گوناگون با دوران جوانی مصادف بوده و عنصر اساسی آن احساس صمیمیت و نیاز به ایجاد یک رابطه صمیمی با جنس مخالف است.

فرایند ارتباط برقرار کردن و استفاده از ارتباطات در زندگی برای خانواده ها بسیار مهم است. ارتباط، انگاره ای است که با آن دو یا چند نفر سطح ارزش یکدیگر را می سنجند و وسیله ای است که به واسطه آن این سطح می تواند برای دو یا چند نفر تغییر کند. ارتباط شامل راه های رد و بدل کردن اطلاعات بین مردم است و نحوه معنی بخشیدن به این اطلاعات به وسیله مردم را نیز در برمی گیرد. ارتباط آموخته می شود، تغییر می کند و به تکامل و تعالی می رسد. شاید تا پنج سالگی بیش از یک میلیارد تجربه شرکت در ارتباط را آموخته باشیم. در آن سن از اینکه چطور خود را ببینیم، از دیگران چه انتظاری داشته باشیم و در دنیا چه چیز به نظرمان ممکن یا ناممکن می آید تصویری پیدا کرده ایم. این تصاویر راهنمای ثابتی برای بقیه عمر ما خواهند

^۱ مشکینی، ازدواج در اسلام، ۱۳۷۷

بود؛ مگر آنکه تجربه‌های فوق‌العاده نامتعارض برای ما اتفاق بیافتد. هر طفلی که چشم به جهان می‌گشاید تنها چیزی که همراه می‌آورد مواد خام است. او نه از خود مفهومی دارد، نه تجربه ارتباط با دیگران و نه تجربه پرداختن به دنیای اطراف را. همه تجربه‌های او از طریق ارتباط حاصل می‌شوند. به همین دلیل زنان خانه‌دار به عنوان تسهیل‌کننده و هدایت‌کننده ارتباطات اعضای خانواده با یکدیگر باید مهارت‌های زندگی همچون تحلیل و بررسی پیام‌های بین اعضا را به صورت دقیق و همه‌جانبه مورد بهره‌برداری قرار دهند.^۱

تقویت مهارت‌های ارتباطی در شکل‌گیری یک ازدواج موفق، دوستی‌های پایدار، فرصت‌های شغلی بیشتر و پیشرفت در زمینه‌های مختلف نقش دارد.

از این رو برای اثبات این مدعی پرسش‌های زیر مورد بررسی قرار خواهد گرفت:

✓ نقش مهارت‌های کلامی در تحکیم خانواده چیست؟

✓ مهارت کلامی چیست؟

✓ ارتباط کلامی در خانواده چگونه شکل می‌گیرد؟

✓ مهارت‌های کلامی چه نقشی در تحکیم خانواده دارند؟

✓ چگونه می‌توان در پایداری و تحکیم یک خانواده عمل نمود؟

هدف از این تحقیق بررسی و چگونگی نقش مهارت و ارتباط کلامی در پایداری و استواری بنیان خانواده می‌باشد.

ازدواج مهم‌ترین و اساسی‌ترین رابطه بشری توصیف شده است؛ زیرا بنای رابطه خانوادگی و تربیت نسل آینده را فراهم می‌سازد. از طرفی بهترین وسیله ارتباط انسان‌ها گفت‌وگو و مراودات کلامی است؛ زیرا انسان‌ها می‌توانند از این راه نیازها و خواسته‌های خود را به یکدیگر انتقال دهند.^۲

اهمیت پرداختن به موضوع «تحکیم خانواده»، ریشه در اهمیت نهاد خانواده دارد. نهاد مقدس خانواده، رکن بنیادین اجتماع بشری و محمل فرهنگ‌های گوناگون است تا آنجا که سعادت و شقاوت امت‌ها، مرهون رشادت و ضلالت خانواده می‌باشد. اولین شرط داشتن جامعه‌ای سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. همه دستاوردهای علمی و هنری بشر در سایه خانواده‌های سالم و امن پدید آمده است. قرآن کریم به عنوان برترین نسخه زندگی و عالی‌ترین

^۱ رحیمی یگانه، خانواده موفق، ۱۳۸۵

^۲ مشکینی، ازدواج در اسلام، ۱۳۷۷

راهنمای بشر برای دستیابی به حیات طیّبه، بخشی عظیم از آیات را به تنظیم و تعدیل روابط اعضای خانواده، حقوق و وظایف همسران و فرزندان اختصاص داده است. رجوع به این آیات الهی می‌تواند انسان را برای دستیابی به بهترین راهکارها در تحکیم خانواده هدایت کند. برخی از سُور قرآن به صورت خاص مسایل خانواده را بیان می‌کنند؛ مانند سوره‌های نساء، انسان، تحریم، طلاق و اهداف خانواده و اقتضای تأسیس آن ایجاب می‌کند که پایه‌گذاران آن یعنی زن و شوهر، در تحکیم و پایداری این بنا، نهایت سعی خود را بکنند و با همان انگیزه که بر تشکیل آن اقدام کردند، بر دوام آن اصرار ورزند تا وحدت و پویایی این نهاد مقدّس تا پایان حفظ شود.

خانواده بنیادی‌ترین نهاد در جامعه انسانی است که وظیفه تربیت و سازندگی افراد و انسان‌ها را بر عهده دارد و اگر افراد نتوانند خانواده را تحکیم بخشند و افرادی باایمان در آن پرورش دهند، نمی‌توانند جامعه‌ای ایده‌آل برای نسل آینده بسازند و از فرهنگ ایمانی خود جا مانده و به اهداف متعالی خود نمی‌رسند. مقصود از تحکیم خانواده، فراگیری اصل اعتدال میان همگان، حاکمیت اخلاق و حفظ حقوق همه اعضاست. اگر هدف از برقراری زوجیت و تشکیل خانواده، به تعبیر قرآن، «سکونت و آرامش اعضا» است، لازم است که همه رفتارها و تعامل‌ها در راستای تحقق این هدف باشد.^۱

^۱ بهشتی، خانواده در قرآن، ۱۳۶۱

۷- ایجاد بنای راستی و راستگویی

معمار اگر خشت اول را کج بنا کند، بنای او تا ثریا کج بالا می‌رود. راستی و راستگویی همان خشت اول خانواده است. اگر زن و مرد در ابتدای زندگی به این مساله بی توجه یا کم توجه باشند، گاهی منجر به صدمات جبران ناپذیری خواهد داشت. یکی از بارزترین نمودهای راست بودن در زندگی، در ارتباطات کلامی است که بین زوجین، فرزندان و والدین با بچه‌ها ظهور کرده و باعث ایجاد دیوار راست و محکم زندگی می‌شود.

۸- رشد فضایل فرزندان؛ نتیجه تکریم و ارتباط کلامی مناسب

در جهان امروز موضوع تربیت اطفال یکی از اساسی‌ترین مسائل اجتماعی و از ارکان مهم سعادت بشر است. بنابراین کودک بسیار مهم و مورد احترام و تکریم است. در حالیکه در چهارده قرن قبل اسلام به ارزش و اهمیت پرورش و تربیت کودک توجه کامل داشته و در این باره تعالیم لازم را به پیروان خود آموخته است.

اگر فرزندان در محیط خانواده مورد تکریم پدر و مادر باشند و از اول به شخصیت آنها احترام شود زبون و فرومایه بار نمی‌آیند و در خود احساس حقارت و پستی نمی‌کنند. بنابراین پدر و مادر باید در راه پرورش روان و احیای شخصیت وی به وظایف خویش به نحو احسن عمل کرده از تندی در رفتار که باعث تحقیر کودک و مایه رنجش و آزرده‌گی خاطر اوست، بپرهیزند چراکه شکست‌های روانی کودک نتایج نامطلوبی در طول زندگی او به بار می‌آورد.

پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله همواره مراقب کودکان خویش بود و قدم به قدم آنان را در راه پرورش فضایل انسانی راهنمایی می‌فرمودند و در هر زمان به تناسب درجه تکامل روحی به آنها تکریم و احترام می‌کردند. مهمتر آنکه ایشان نه تنها به تربیت فرزندان خود توجه داشتند بلکه به پرورش کودکان مردم هم عنایت داشته تا آنجا که می‌توانستند در احیای شخصیت و تعالی روانی آنها نیز کوشش می‌کردند. ایشان حتی کودکان شیرخوار را به گرمی و رغبت در آغوش می‌گرفتند و به آنها ابراز محبت می‌کردند.^۱

از جمله نمودهای احترام به شخصیت در چگونه سخن گفتن و نوع کلام مورد استفاده در مورد کودک است. فرزندان آینه تمام نمای کودکان هستند و چگونه سخن گفتن را از آنها می‌آموزند.

^۱ کودک از نظر وراثت و تربیت، ص ۹۷ فلسفی.

علاوه بر توجه والدین در این حوزه ، دقت در انتخاب دوست فرزندان یا به عبارتی هم کلامان او نیز از وظایف پدر و مادر است. ممکن است از دوستان نیز آنچه نباید بیاموزند. در این راستا سکوت والدین یا خندیدن آنها بعد از شنیدن سخنان ناشایست از فرزند، تربیت اخلاقی او را دچار اختلال می کند و عصبانیت و به کار بردن کلمات خشن شخصیت اجتماعی او را از بین برده فتنه جدیدی به وقوع خواهد پیوست. به کار بردن واژه های سازنده و محبت آمیز و تغافل در رفع این معطل مؤثر خواهد بود.

نتیجه گیری

نظام خانواده، یک نهاد اساسی و محوری در جامعه است و به عنوان هسته‌اولیه برای سایر نهادهای اجتماعی به شمار می‌رود. این نظام کوچک ترین واحد اجتماعی است که اساس و زیرساخت واحدهای بزرگ اجتماعی بشری به شمار می‌رود. افرادی که در این واحد کوچک اجتماعی رشد می‌یابند و تربیت می‌شوند به میزان رشد و شکوفایی شان در واحدهای اجتماعی بزرگ انسانی سهم دارند. افرادی که روزی به عنوان فرمان‌روای مقتدر و سیاست‌مدار سترگ و مدیر نیرومند، و مبتکر توانا در جامعه ظهور می‌کنند و مسئولیت‌های سنگین و خطیری را به عهده می‌گیرند، نظام خانواده و کانون گرم پدر و مادر، تربیت‌گاه نخستین آن‌ها است.

خانواده رکن اساسی جامعه‌ی انسانی است و شرط پویایی و استواری آن، وجود روابط صحیح و پایدار میان همسران است. رشد و شکوفایی این نظام محبوب و بی‌بدیل، مرهون شناخت و رعایت دقیق حقوق هریکی از اعضای آن نسبت به یک دیگر است؛ همان طوری که نظام‌های بزرگ اجتماعی، قوانین و حقوق خاص خودشان را در ارتباط با اداره و استحکام و رشد و بالندگی دارند.

عوامل فراوانی در تحکیم بنیان خانواده موثرند که در میان ارتباطات موجود در خانواده ارتباط کلامی بیشترین درصد را به خود اختصاص می‌دهد و خود ارتباط مستقیمی با استحکام خانواده دارد اگر به آن توجه نشده و در مسیر درست و طبق آداب اسلامی قرار نگیرد صدمات جبران ناپذیری به دنبال خواهد داشت و با برنامه‌ریزی درست و توجه به آداب اسلامی و روحیات هر یک از اعضای خانواده - زن، مرد، فرزندان- تاثیرات مطلوبی در جهت تحکیم بنیان خانواده را نتیجه می‌دهد. تاثیراتی چون عمق بخشی به محبت و اطاعت، ایجاد تفاهم و نیز امید نسبت به زندگی آینده، اعتماد بخشی به اعضای خانواده، آسان‌تر شدن اصلاح و تربیت، زمینه‌سازی حق‌پذیری، ایجاد بنای راستی و راستگویی و رشد فضایل از جمله تاثیرات مثبت داشتن ارتباط کلامی مناسب است.

نه تنها همه افراد خانواده موظف به برقراری ارتباط کلامی مناسب هستند بلکه در گفتار خود باید بهترین‌ها را انتخاب کنند. هم خوب حرف زدن و هم حرف خوب زدن را باید پیشه خود سازند. که هر کدام از این دو بدن دیگری گاهی ثمر بخش نیست و گاهی نتیجه عکس می‌دهد. بنا نهادن خانواده سالم از لحاظ ارتباطی جامعه‌ای سالم را نیز به دنبال خواهد داشت.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. ایران مهر، حشمت الله: دانستنیهای ازدواج، ناشر: مؤلف، چاپ اول، ۱۳۷۷، ص ۹۱ با تصرف و تلخیص.
۴. بستان، حسین: اسلام و تفاوت‌های جنسیتی در نهادهای اجتماعی، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ اول، قم، ۱۳۸۸.
۵. بهشتی، احمد. خانواده در قرآن ۳. قم: انتشارات طریق القدس، ۱۳۶۱
۶. جلالی، داریوش و جلالوند، لادن، ۱۳۸۴، بررسی تاثیر مهارت های زندگی بر سازگاری زناشویی زوج ها، دومین کنگره سراسری آسیب شناسی خانواده در ایران، دانشگاه شهید بهشتی.
۷. حسینی، اکرم، «تحکیم خانواده در آموزه‌های قرآنی». فصلنامه مطالعات راهبردی زنان. شماره ۲۶، ۱۳۸۳.
۸. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، ج ۱۴، تحقیق عبدالرحیم ربانی شیرازی، تهران: مکتب الاسلامیه ۱۴۰۳.
۹. رفاهی، ژاله، ۱۳۸۷، آموزش مهارت های زندگی، راهکار پیشگیری از آسیب های اجتماعی نوجوانان، فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد مرودشت، سال اول شماره ۲، زمستان ۱۳۸۷.
۱۰. رشیدپور، مجید: مراحل ازدواج در اسلام، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، چاپ هفتم، تهران، ۱۳۸۱، ص ۷۹، با تصرف و تلخیص.
۱۱. سلیمی محمد، سالاری فر محمدرضا، جعفری مهدی، «اثربخشی آموزش مهارت کلامی با تاکید بر منابع اسلامی بر بهبود عملکرد خانواده»، نشریه اسلام و پژوهش‌های روان شناختی، دوره ۱، شماره ۲، ۱۳۹۴.
۱۲. صدیقی، اسماعیل: نقش زبان در زندگی انسان، انتشارات روح، چاپ اول، قم، ۱۳۸۱.
۱۳. فلسفی، محمد تقی: گفتار فلسفی، کودک از نظر وراثت و تربیت، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ نهم، قم، ۱۳۸۶.
۱۴. قائمی، علی، تشکیل خانواده در اسلام، تهران، انتشارات امیری، ۱۳۷۵.
۱۵. مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۳۹؛ نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۱۶۱.

۱۶. مجلسی، محمد باقر: بحارالانوار، ج ۱۶، ص ۲۲۰.
۱۷. محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۱۷.
۱۸. محمودیان، محمدرضا و همکاران، دانش خانواده، تهران، انتشارات سمت. ۱۳۸۸.
۱۹. مشکینی، علی، ازدواج در اسلام، ترجمه احمد جنتی. قم: دفتر نشر الهادی، ۱۳۷۰.
۲۰. مطهری، مرتضی: نظام حقوق زن در اسلام، انتشارات صدرا، چاپ چهاردهم، قم، ۱۳۶۹، ص ۳۲۶.
۲۱. هادوی، راحله و سید محمد حسین موسوی، «مهارت های کلامی زوجین در خانواده با تکیه بر زندگی حضرت زهرا(س)»، سومین کنفرانس بین المللی مدیریت و اقتصاد، تربت حیدریه، دانشگاه تربیت حیدریه، ۱۳۹۵.